

Mladi Gorjan s trdno roko druži ljudi in vodi gibanje. Odpotuje v Savinjsko dolino, v Konjice, na poti nazaj obišče Majdo in sina, se spet sreča s Klaro, ki mu skuša osvoboditi očeta. Tedaj se na Kočevskem utrga plaz. Stari Gorjan je obglavljen. Kmetje se vzdignejo, obkolijo grad v Kočevju in ga zavzamejo, Matija govori ob Punčuhovem grobu. Vstaja se širi ko požar proti Savi. Tlačani se zbero v Ljubljani. De Ruspijeva zastonj pregovarja Matijo, da bi skupno odšla v mirnejše življenje. Na zboru v Novem mestu se med uporniki pokažejo prve razlike glede načina boja. V zaletu padejo nato Težki potok, Mehovo, samostan v Kostanjevici. Thurnov grad pri Krškem in Brežice. Herberstain je imenovan za poveljnika plemiških čet. Matija zve, da so Majdo in otroka neznanci skrivaj odvedli iz Ljubljane. Konec maja je na zboru v Konjicah med voditelji že huda nesloga: del tlačanov sklene premirje s plemstvom. Izbruhne upor na Koroškem, ki ga stre Dietrichstain. Herberstain zmaga pri Vuzenici in v Celju, nadaljujejo se boji ob Savi in v mirenški dolini. V Mokronogu sredi podivjanih cesarskih vojakov izkrvavi vikar Kalist. Na Mirni je Gorjan ujet v boju in s tovariši pripeljan v Ljubljano. Iz ječe ga posredno z vdajo grajskemu poveljniku reši Klara. Ob vrnitvi na Kočevsko Matija do smrti zabode Vida Kissla, kasneje pa zve o tragičnem Klarinem koncu v ječi.

Iz vročega boja z Dietrichstainom pri Brežicah se Gorjan reši. Z Majdo in otrokom, ki sta bila na varnem v Novem mestu, se naseli v Jastrebarskem.

Pahorjev roman kot celota je razgibana realistična podoba življenja na Slovenskem v prvi polovici 16. stol. Politične, socialne, gospodarske in kulturne razmere so našle v delu dovolj izraza. Zaradi epske širine romana pa hudo trpi enotnost njegovega dogajanja. Medtem ko so nekateri odstavki — zlasti tisti, ki so tesno naslonjeni na zgodovinska poročila, predvsem pa opis Kalistove smrti — pri višku pripovedne umetnosti, je v knjigi le preveč dialogov, ki imajo anekdotičen značaj. Bolj ko katero dosedanje delo o tej dobi pa »Matija Gorjan« nazorno prikazuje udeležbo velikega dela slovenskega ozemlja pri uporu l. 1515.

Manj sreče ko s celoto je imel Pahor s podrobnostmi. Predvsem glavni junak ima v sebi toliko psiholoških protislovij, da ne more biti prepričljiva oseba. Lahkomiselni študent — ostroumni humanist — uglašeni ljubimec — voditelj upornih tlačanov... se končno stisne, edini od borcev, k toplemu ognjišču daleč od rodnega doma. Njegovi življenjski prelomi so prepogosto le slabotno zunanje motivirani. Klara de Ruspi je prava romantična postava, pač poosebljena Gorjanova misel o možnosti udobnega, brezskrbnega življenja. Kot življenjska oseba romana je plemkinja neresnična in konvencionalna. Tem boljši kot značaj in tip je vikar Kalist, medtem ko so individualne poteze uporniških voditeljev, izvzemši Mustarja, zelo blede.

Kljub slabšim posameznostim je obsežni Pahorjev roman spričo prizadevne zgodovinske nepristranosti, tekočega dejanja in življenjske modrosti, ki jo izražajo njegove osebe, zanimivo in dostojno književno delo. V. Beličič.

Dr. Franc Detela: Zbrani spisi. Uredil Jakob Šolar. IV. zvezek. 1939. Družba sv. Mohorja v Celju.

Franc Detela prihaja s Trojko v svojih zbranih spisih že tretjič med nas, pa ni morda pisatelj epohalnega pomena, ki je s svojimi deli utrl kake nove poti v slovenski literaturi, temveč pisec, ki je hotel svoje široko svetovno znanje in pedagoška načela s svojimi številnimi deli posplošiti in vzbuditi zanje zanimanje pri širokih plasteh ljudstva. Če se mu ta njegov namen ni v polni meri posrečil in če danes ljudje rajši posegajo po njegovih slovstvenih prednikih kot po njem samem, ko bi jim vendar moral biti s svojim delom, ki je krepko poseglo tudi v dvajseto stoletje, vendar bližji, je temu nemalo vzrok prav ta velika prizadevnost prisiljenega poučevanja.

Tudi v Trojki, ki jo smatramo za najboljšo Detelovo delo, v katerem je pisatelj dovolj spretno združil kmetstvo in razumništvo, se kakor rdeča nit vleče ta osnovna poteza skoraj vseh njegovih stvaritev. Če je bila nekoč izrečena sodba, da je bil Detela šolnik v šoli in šolnik v knjigi, temu najbrž tudi danes ne bomo oporekali, kajti njegovo delo je vse preveč razumsko in premalo čustveno, da bi moglo ogreti.

Detela je združil v sebi takratni realizem in romantiko svojih predhodnikov in v tej sintezi našel svojevrsten jezikovni izraz in slog, ki se je zdel celo njegovim sodobnikom preveč odmaknjen v preteklost. Njegovi junaki in junakinje so premnogokrat »vtopljeni v grenka čustva«, »čutijo neizmerno žalost« in »solze, ki se jim prikradejo v oko«, padajo zmerom na »zelene trate« in v daljavi so vedno »temni gozdovi«. Zato je razumljivo, da niti opisi narave popolnoma ne zadovolje bralca, kljub temu da se Detela mnogokrat pokaže kot spreten opazovalec.

V oblikovanju svojih oseb loči Detela le dva tipa, dobrega in slabega, kakor je vsa povest postavljena na osnovni princip svetlobe in teme. Hudobni, pokvarjeni, slabo vzgojeni ljudje morajo biti, da tembolj izstopijo dobri, s srčno in plemenito vzgojo, zavoljo katerih je prav za prav nastala povest. Zato pa tudi osebe same niso preveč prepričljive; vsi trije visokošolci, okrog katerih se suče dejanje v povesti, so vihravi slabiči, namesto katerih ponavadi mislijo drugi. Za vsak nasvet, pa naj bo že dober ali slab, so hitro sprejemljivi, in ti nasveti jih potem rešijo ali pa pogube. Tako izgubi Vladimir po neumnem predsodku Irme življenje v dvoboju; Lovro, ki se oprime dobrih nauk in nasvetov gospoda Stojana, pa se pametno oženi in postane vzor mladega gospodarja. V splošnem Detela ni polagal mnogo važnosti na osebnostno življenje posameznikov; njegovi ljudje žive dokaj plitvo, če pa hoče pisatelj poseči globlje, tedaj neredko postane vse skupaj papirnato. Zato so tudi psihološki obrati prehitri, preveč nujni, včasih neprepričljivi, kljub temu da so vmes cele strani dolgi razgovori in modrovanja o ženskah, literaturi, takratni družbi, o verskem prepričanju, branju knjig, dvoboju in podobnem, ki naj ponekod te zaplete opravičijo.

Detela, mimo uvedbe učiteljstva v našo povest, prav za prav ni prinesel kaj novega. Njegov slog, dasi nazoren in prijeten, je zastarel in neživljenjski; poleg tega pa nekateri dialogi, ki so včasih prav nebistveni, dejanje neprijetno zavlačujejo, kar delu samemu gotovo ni v korist.

Detela je izrazit shematik in apriorno tendenčen pisatelj. Ni se vprašal, kakšno je življenje, temveč nam je pokazal, kakšno naj bi bilo. Prav v tem

je njegova slaba stran, kajti življenje kmečkih, meščanskih in graščinskih ljudi je mnogokje in mnogokrat precej drugačno, kakršno pa nam je pokazal Detela v svoji idealistični fabuli, kjer je lastne človeške ideale presadil na osebe v svoji povesti. Življenje ni nikoli shematično, temveč pozna globlje pretese, radosti in tegobe, teh pa Detela, ki je vse skupaj gledal skozi pisana romantična očala, ni videl. Prav zavoljo tega Detele ne moremo šteti k pravim realistom, čeprav je živel v dobi, ko je romantika že usihala in se je že krepko uveljavljal naturalizem.

Trojki je napisal izklesan uvod urednik Detelovih zbranih spisov Jakob Šolar. Po krepki in jasni oznaki tedanje dobe, tako v literarnokulturnem kakor v političnem pogledu, nam poda duševni prerez Detele v njegovih zrelih letih. Ob zaključku pove, da »Detelova povest v okviru razvijajočega se slovenskega slovstva ne pomeni kake snovne ali oblikovne novosti«, pač pa je »Trojka izrazit poskus uveljavljanja izrazito katoliškega nazora v slovenskem slovstvu proti nastopajočemu naturalizmu in materializmu«.

Šolarjeva oznaka Detelove povesti trdno drži. Če v tematskem in estetskem pogledu v Trojki ne najdemo posebnih užitkov, je tem večja njena moralna stran. Šele z obojnimi merili presojeno delo nam more v pravi luči pokazati vse vrednote, ki jih je ustvaril Detelov veliki duh. Jože Dular.

France Bevk: Pravica do življenja. Slovenskih večernic 92. zvezek. Družba sv. Mohorja v Celju 1939. 167 str.

Ob tej drugi Bevkovi večerniški povesti najprej obžalujemo, da je to šele druga knjiga najplodovitejšega sodobnega našega pisatelja v rokah tiste plasti našega naroda, ki dobre knjige najbolj pogreša. Končno se moramo vprašati: Komu danes naši pripovedniki pišejo, mar literarni srenji in za bodoče slovstvene preglede? Zato bi kljub Bevkovim delom v Mladiki in ponatisih iz nje morali stotisoči Mohorjevih bralcev dobiti v roke več njegovih klenih zgodb.

Poudariti je treba, da je spričo meščanskega vrtanja in namišljenega kmetstva — kodrovstvo se ponovno vihotaplja k nam, le v moderni srajci! — v današnjem našem pripovedništvu Bevkova knjiga priznanja vredno dejanje, čeprav stoji za kritično sulico kakega teoretika zaradi svoje večerniške obleke ob plotu naše literarne domačije.

Bevkova ljudska povest — in kot táko nam jo je vrednotiti — ima mnogo odlik: obuja aktualno, dasi že obravnavano zgodovinsko snov in povrh še iz našega zamejstva; v napetem, živahnem dialogu in klenem, sočnem jeziku podaja zgodbo tlačenega kmetstva in njegovih predstavnikov. Te podede so nazorne, polne in prepričljive.

V zgodbi sami je sicer dokaj romantike, spominjajoče na Jurčiča, ki bo mikavna prav za literarno manj razvajene bralce. Ob njej se bo marsikomu utrnilo človeško in narodno vzgojno spoznanje; živó se mu bo tudi vtisnila jedrnato, a nazorno v osebah, časovnih oznakah in jeziku označena preteklost. Tako v jeziku kot dialogu se nam včasih zazdi, da beremo Preglja. Skrbni in realistični jezik je bogat z reki in pregovori, ki se ponekod kar vrste. Vse to budi željo, da bi Bevka v Verčernicah kmalu še srečali s kakšnim podobnim delom.

V. N.